

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
Ser. 1496

Title *Sis a ditya Tilla*

1496

C		In Complete
:	Sivadiya Tika	: Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
81	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
1496	:	: Remarks

श्रीगणेशायनमः॥ श्रीमंगीशायनमः॥ वेदांतविज्ञानमुनिश्वितार्थार्थीगीश्वरेर्ध्वयमजंविशु उमा
 ९ नुमात्यामधिगम्यमानं वदेमहेशंसदनुग्रहं॥१॥ विश्वेशादीनमस्कृत्यमाधवारस्यसरस्वती॥ शिवादि
 त्यरुतेष्टीकां करोतिमितभाषिणी॥२॥ विशिष्टशिष्टाचारानुमितश्रुतिबोधितकर्तव्यताकं कर्तव्यविघ्नात् वि
 कं परमेश्वरनगस्वारलक्षणमंगलभावन्यार्थद्विषयादिकं दर्शयति हेतव इति॥ ननु नमस्कारलक्षणमंग
 काचरणीकप्रमाणयोरेवावोदयुक्तमिति चेत्तन्॥ फलं तावत्कर्तव्यविषयविघ्नध्वंस एव वरीवतीति न त्व
 भीष्टसमाप्तिः॥ तत्र मंगलस्यान्वयव्यतिरेकाभ्यामभिचारात्कृतेपिमंगले कादंबरीदोसमाप्त्यभावात्॥ अ
 लुतेपिमंगले प्रमत्तनास्तिकानुष्ठितकर्मसमाप्ते॥ विघ्नध्वंसे तु नैव बावन्मंगलं तावद्द्विध्वंसांगीकारा
 त्॥ विघ्नध्वंसकामानां तादृशाचारानुमितश्रुत्या विघ्नध्वंसकामो नमस्काराद्याचरेदित्येवं रूपया विघ्न
 ध्वंसमंगलयोः कार्यकारणभावात् बोधने नाप्यभिचारात्॥ समाप्ति प्रतिबंधकदुरितध्वंससदृक्तलो
 कावगतकारणादेव भवति॥ यथाकारिगिरिगंगावग्रहध्वंसे बृष्टि स्वकारणाद्भवति तद्वत्॥ कवित्समाप्त्यभा
 वाविघ्नभयस्त्वादंतरोत्पन्नविघ्नांतरादिति॥ नास्तिकानुष्ठितकर्मसमाप्तिरक्तजन्मांतरादनुवर्तमानवि
 घ्नाभावात्॥ प्रमाणं तु॥ नमस्कारो वेदबोधितकर्तव्यताकः अलौकिकाविगतशिष्टाचारविषयत्वात्
 दर्शादिवत्॥ अस्यार्थः॥ वेदेन बोधिता कर्तव्यता यस्य स तथा॥ शेषादिभाषेतिकप्रत्ययः निर्विघ्नस
 ९ माप्तिकामो नमस्कारमाचरेदित्येवाचारानुमितवेदेन कर्तव्यता बोध्यते तिसाध्यायः॥ नन्वेवं समाप्तेरेव का

म्यत्नान्मंगलफलत्वापत्तिरिति चेन्न॥ नाग्रहीता विशेषणा विशेषे बुद्धिरिति न्यायेन निर्विघ्नपदवाच्यविघ्नाभा
 वस्यैव फलत्वात्॥ हेतौ तु॥ आचरविषयत्वादित्युक्ते चैत्यवंदनादौ व्यभिचारः॥ चैत्यं नाम बोधानां देवस्त्वनं॥ त
 स्यापि बोधानां विषयत्ववरवतीति न तु वेदबोधितकर्तव्यता कर्तव्यताविशिष्टा॥ शिष्टेति वेदप्रामाण्याभ्युपगमा
 शिष्टः॥ तदाचारविषयत्वं चैत्यवंदनादौ नास्तीति न व्यभिचारः॥ एवं विश्वामित्रादीनां त्रिशंकाद्युपायजना
 जने व्यभिचारः॥ तस्य शिष्टाचारविषयत्वेपि वेदबोधितकर्तव्यता कत्वाभावात्॥ अत उक्तं अविगीतेति।
 अविगीतो धर्मशास्त्राविरुद्धः शिष्टानामाचार इत्यर्थः॥ विश्वामित्रादीनामर्थोपायजनादितु विगी
 तमिति न व्यभिचारः॥ अविगीतेत्याद्युक्तेशिष्टानां भोजनादौ तदाचारविषये व्यभिचारः॥ भोजनादिराग
 तः प्राप्तत्वेन वेदबोधितकर्तव्यता कत्वाभावात्॥ अत उक्तं अलौकिकेति अलौकिकत्वं ऐहिकगोचरप्रमाविष
 यत्वं॥ आचारः प्रयत्नस्तद्विषयत्वादिति हेतुर्थः॥ दर्शादिर्विशिष्टशिष्टाचारविषयो भवति॥ दर्शयौर्णमासा
 भ्यां स्वर्गकामो यजेतेत्यादि वेदबोधितकर्तव्यता कोपि भवति॥ तदन्नमस्कारोपि व्याप्तिपक्षधर्मता विशिष्ट
 हेतुमत्वाद्देवबोधितकर्तव्यता कदति प्रमाणार्थः॥ अतः प्राणफलकोः सत्वात् मंगलाचरणं युक्तमेवेति म
 त्वा अतः आचरग्रंथकारो हेतव इति॥ शंभवे नम इत्यन्वयः नमस्वस्तीति दिनाचतुर्थी॥ शंभुर्वंश
 वत्सस्मादिति व्युत्पत्त्या स्तूयकचंदनादेः नमस्कारः कृतः स्यात्तन्नेश्वरस्य अत उक्तं गुरुव इति हिताहितप्राप्तिपरि
 हारोपदेष्टा गुरुः॥ तस्मै इत्यर्थः॥ स्वगादेरचेतनत्वेन गुरुत्वाभावान्न तस्य नमस्कारः॥ गुरुत्वे हेतुमाह॥ विद्या
 नाशभव इति विद्याशब्दो विदज्ञाने इत्यस्मात्संज्ञायां समजनिषदनिपतमनुविदधुञ् शीङ् भृजिणिति स्

२ ज्ञेयप्रत्ययान्तो ज्ञानवचनः॥ तेन च तदुत्पादकानि विद्यास्थानानि लक्ष्यन्ते॥ तानि तु पुराणन्यायमीमांसाधर्म
 शास्त्रांगमिश्रिताः॥ वेदास्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दशः॥ आयुर्वेदो धनुर्वेदो गार्ग्यधर्मशास्त्रकमिति
 स्मृत्युक्तानि॥ विद्यास्थानानां प्रभुत्वं तद्वक्तृत्वं॥ विद्यानां वक्तृत्वात् गुरुत्वमित्यर्थः॥ विद्यानां प्रभवेशंभवेन पद
 त्युक्तेष्वपि विवेक्षितेभ्यः नमस्कारसिद्धिः॥ योगीनां मुनीनां च कतिपयविद्यास्थानवक्तृत्वं गुरुत्वं च संभवति य
 तः॥ अत उक्तं सर्वेति॥ सर्वविद्यास्थानानां प्रभुत्वं न न बहवमात्रं॥ किंतु स्वतंत्रवक्तृत्वं॥ स्वतंत्रवक्तृत्वं नाम स्व
 तः प्रज्ञा योपलब्धत्वं॥ मुनीनां तु गुरुत्वं पूर्वकत्वान्न स्वतंत्रवक्तृत्वमिति॥ परमेश्वरस्यैवायं नमस्कारो नान्यस्ये
 तिसिद्धिः॥ एतत्तु सर्वेश्वराद्युत्पन्ना इवेति पक्षमाश्रित्य व्याख्यातं॥ विप्रशंभोऽसंज्ञायामिति सर्वेण मितं द्वादिभ्य
 इति वर्ति केन मितं दुःशंभुरित्यादि रूपसिद्धिर्भूतसंज्ञायां दुःप्रत्ययविधानाच्च शंभुर्योगिकारव्यातः॥ अथ पुरा
 णादिप्रसिद्धिबद्धांशुशब्दपरमेश्वरेरुदइति पक्षमाश्रित्येवमेवोत्तरार्धं व्याख्यायते॥ शंभवे परमेश्वराय न
 मइत्यन्यथा विद्यारंभे परमेश्वर एव नमस्कार्यः॥ ईशानः सर्वविद्यानामिति श्रुत्या समस्तविद्याप्रभुत्वस्योक्तत्वा
 दिति स्वयं न तस्य लक्षणमाह प्रभवे सर्वविद्यानामिति सर्वविद्यानां प्रभुत्वं तत्त्वाम्यत्वं स्वतंत्रवक्त्रोत्त्वमिति
 यावत् तच्च परमेश्वरस्य लक्षणं॥ कतिपयविद्यावक्तृत्वव्यावृत्त्यर्थं सर्वेति॥ योगिव्यावृत्त्यर्थं स्वातंत्र्यं द्रष्ट
 यो गुरवेशंभवे इति सामानाधिकरण्येन गुरुदेवतयोरैकेन चित्तनं विद्याप्राप्तावंतरंगमितित्तरंभे कार्य
 मिति स्वयं व्यावृत्तं॥ ननु लक्षणव्यावृत्तिर्यथा हारं बाजनयति॥ ननु तद्वस्तुसाधयति अतः परमेश्वरसा
 धनाय प्रमाणं वाच्यमत आह॥ हेतव इति॥ जंगम्यते इति जगति उत्पत्तिविनाशधर्मकाणितेषां हेतवे निमित्त

३ ति योगिनो व्याप्तिरिति प्रतियोग्यनुयोगिभावस्य नियामकत्वात्॥ ननु घटादौ हेतुसाध्ययोः सत्त्वाद्
 न्वयव्यतिरेकवाच्यं न केवलं व्यतिरेकी॥ अथ सर्वस्य पक्षीकृतत्वे न पक्षातिरिक्तसपक्षाभावात्॥ नान्वयव्य
 तिरेकत्वमिति मनुष्ये तदपि न॥ निश्चितसाध्यवतो हि सपक्षत्वं ननु पक्षातिरिक्तत्वे सतीत्यपि गौरवेण व्यर्थ
 त्वात्॥ तथा च किरणावकीकारः पृथिवीप्रकरणे आहस्ते समस्तपृथिव्या इतरं भेदे साध्यं च दृष्टं दृष्टं तोस्तु॥
 किं व्यतिरेकिणेति अतो न्वयव्यतिरेकत्वमेवास्येति चेत्॥ सत्यमाह भवान् तथापि अन्वयव्याप्तिवद् व्यति
 रेकव्याप्तिरपि गमकत्वादन्यव्याप्तिप्रसंधाने व्यतिरेकप्रयोग संभवति॥ यद्वा पक्षातिरिक्तः सपक्ष एवेति म
 तमाश्रित्याद्यं प्रयोगो द्रष्टव्यः॥ बहुवादिसंमतत्वात् प्रमाणवतो गौरवस्यापि न्याय्यत्वात्॥ अत एवाहस्माचार्यस्त
 चैव सिद्धांते आस्तां तावत् सुहृदुपदेशो व्यतिरेकानुमानं निरूढमिति॥ अथ वा सहेतुकमिति॥ साध्यस्थाने स
 र्वविदेतुकमिति कर्तव्यं॥ तथा च नान्वयित्वाशंका॥ ननु सर्वविदेतुकस्याप्रसिद्ध्या अप्रसिद्धविशेषणः पक्षः॥
 को दोष इति चेत्॥ अयं दोषः व्यतिरेकिणिसाध्याप्रसिद्धौ तन्निरूपणाधीनसाध्याभावसाधनाभावयोः व्याप्तिर्नि
 रूप्यते॥ सामान्यज्ञानाभावेन पक्षे साध्यसंदेहानुपपन्नौ संदिग्धसाध्यवतः पक्षस्याभावापत्तिः॥ तथा साध्य
 लक्षणविशेषणज्ञानाभावात् साध्यविशेषणपक्षविशेषकानुमित्यनुपपत्तिः विशेषणज्ञानकारणाभावात्॥
 तथा प्रसिद्धविशेषणत्वे दोषत्रयं व्याप्तिरूपणात् व्याप्यत्वसिद्धिः॥ पक्षनिरूपणादाश्रयसिद्धिः अनुमित्य
 नुदयाद्वाधश्चेति तस्मात्सर्वविदेतुकत्वस्य प्रसिद्धिर्व्यतीति चेत्॥ सत्यं॥ अस्मात्प्रापिसाध्यनः प्रसिद्धिः॥
 तथा हि किंचिज्ज्ञहेतुकत्वं अहेतुकव्यतिरिक्तनिष्ठास्यं ताभावाप्रतियोगिव्यतिरेकिधर्मत्वात्॥

कारणयेत्यर्थः॥ जायमानं कार्यं कर्तारं विना न संभवतीति तस्मात्सिद्धिपतिस एव परमेश्वर इति प्र-
गस्तु सर्वकार्यसहेतुकं कादाचित्कत्वात् यत्सहेतुकं न भवति तत्कादाचित्कमपि न भवति यथा ग-
दाचित्कं न भवति तस्मान्न सहेतुकं न भवति इति इति केवळव्यतिरेकी॥ हेतुशब्देनात्र कर्त्ता विवक्ष्यते॥ अतोऽ-
द्यादिभिर्न सिद्धसाधनं। न तु केवळव्यतिरेकी न प्रमाणं। व्याप्तिपक्षधर्मता विशिष्टलिङ्गाभावात्। तथा हि यो यो
धूमवान् सोऽग्निमानिति महानसादौ व्याप्तस्य धूमस्य पक्षे बहिर्व्याप्तधूमवानयमिति ज्ञानस्यानुमितिजन-
कत्वं दृष्टं॥ केवळव्यतिरेकिणितु सहेतुकत्वाभावकादाचित्काभावयोर्व्याप्तिकादाचित्कत्वस्य पक्षधर्मता अतो
व्याप्तिपक्षधर्मता वैशिष्ट्यं लिङ्गस्य नास्तीति कथं तदुक्तं। अथ व्यतिरेकव्याप्तिमत्तया अन्यव्यतिरेकीवत् केव-
ळव्यतिरेकिणोऽपि अन्यव्याप्तिरनुमीयते॥ इति मन्यसे। तर्हि तत्प्रदर्शने न विना व्यतिरेकप्रदर्शनादप्राप्तका-
कता॥ अवयवविपर्ययसंभवनमप्राप्तकाकतेति सत्त्वेव यवशब्दस्योपलक्षणतया तदन्यविपर्ययस्यापि तथा
त्वादिति अतो न व्यतिरेकी प्रमाणमिति चेत्। नैवं अमंस्या॥ केवळव्यतिरेकिण्यपि निरूपाधिकव्यतिरेकासह-
चारेणान्वयव्याप्तिमनुमायतद्विशिष्टस्य हेतोरगमकतां गीकारात्॥ निरूपाधिकसहचारव्याप्योरेकत्वात् क-
थं तेन तदनुमानमुक्तं आत्मा अथ दोषापत्तेरिति चेन्न॥ तयोर्नैदात्॥ तथा हि उभयोः सामानाधिकरण्ये
सहचारः॥ साधनसमानाधिकरणासंताभावाप्रतियोगिसाध्यत्वं हेतोर्व्याप्तिरिति अतो नाप्राप्तकाक-
ता। अन्यव्याप्तेरेव प्रथमं दर्शनात् नाप्यप्रमाणं नन्वभावयोः सहचारेणान्वयव्याप्तिमनुमाने अतिप्र-
संगः। धूमवद्विसहचारेण घटपटयोरपि व्याप्तिमत्त्वप्रसंगादिति चेत् नैवं। ययोरभावयोः सहचारस्तत्त्व

त्वादौ व्यभिचारवारणाय व्यतिरेकीत्युक्तं। आकाशादिनिष्ठासंताभावप्रतियो-
यहेतुकव्यतिरेकिनिष्ठासंताभावविशेषणं॥ तथा च यत् किंचित् जहेतुकत्वं व्या-
सिद्धे। तदस्तु गत्यापक्ष एव। तत्र केवळव्यतिरेकिणा तद्विशेषतः साध्यत इति नाप्र-
जगताहेतवे इत्यनेन ईश्वरसाधकं व्यतिरेकमनुमानमस्ति। यद्वा अनेनान्वयव्यति-
चयत्। तथा हि। गिरिदरीवर्त्तिनोऽङ्कुराः सकर्त्तकाः कार्यत्वात् घटवादिति नन्वयसंदिग्धानैकान्तिकः। क्षि-
त्यादौ संदिग्धसाध्यवतिहेतोः सत्वात्। न च निश्चितसाध्याभाववदिति हेतुसंदेहः संदिग्धानैकान्तिकता अ-
त्र साध्यस्येव संदेहो न हेतोरिति वाच्यं हेतुः साध्याभाववद्गामी न वेति। संदेहे संदिग्धानैकान्तिकता सच संदे-
हः साध्याभाववति हेतुसंदेहादेतुमतिवासाध्यसंदेहात्। तद्वक्षित्यादौ कार्यत्वहेतोर्निश्चयेऽपि साध्यसं-
देहादेतोः साध्यभाववद्गामित्वसंदेहोऽस्त्वव। किंचेदसकृत् कृतं कर्त्तृसहवर्त्तमानत्वं वा कर्त्तृजन्यत्वं वा नोभ-
यथापि सिद्धसाधनात्। तथा हि। जीवानां विभुत्वेनाङ्कुराणां तैः सहवर्त्तमानत्वात् भोजकादृष्टजन्यत्वेन जी-
वजन्यत्वात् सिद्धसाधनं। अथोपादानगोचरापरोक्षज्ञानविकीर्णकृतीनां तास्तथा इदमस्यापादानमिति लिं-
समवायिकारणं तद्गोचरो विषयो या सामपरोक्षज्ञानविकीर्णकृतीनां तास्तथा इदमस्यापादानमिति लिं-
गाद्यजन्यज्ञानं अपरोक्षं। इदं करिष्यामीति कर्त्तुमिच्छाविकीर्णकृतिः प्रयत्नः एतावत्स्यासौ न हान्तेन ज-
न्यत्वमिति विवक्षितं। एतच्च नास्मदादीनां इति न सिद्धसाधनं इति चेत् नैवं। सिद्धसाधनत्वादेव। अ-
स्मदाद्यपरोक्षज्ञानादेरपि अदृष्टद्वाराङ्कुराद्युपादानगोचरत्वात्। तथा हि। इदं साधनत्वं ज्ञानं स्पष्ट

परोक्षलेपियागादि साधनेद्रव्यादौ प्रवृत्तिविषये परोक्षज्ञानमेवास्तीति। ततस्तत्राविकीर्णप्रयत्नौ। ततो यागादिनाऽदृष्टं
 जायते तेन च मोक्षकारणेन तत्तदुपादानसहितेन भक्त्युत्पत्तिजन्यते। ततोऽस्मदादिनैव सिद्धसाधनमिति दुष्टमिदमनुमानमिति
 चेत्। मैववादः। न तावत्संदिग्धानैकांतिकं। साध्यसंदेहवति निश्चितस्य हेतोस्तथात्मात्वात्। अन्यथा सर्वेषां हेतुना पक्षे सदि
 ग्धे साध्यवति वृत्तेर्दृष्टव्यप्रसंगात्। तथा च सकलानुमानोच्छेदः। अतएव सिद्धांतप्रवादोपनिहिपक्षे पक्षतुल्ये वा व्यभिचार इ
 ति। अविचक्षपक्षसमव्यतिरिक्तघटादौ कार्यत्वहेतोः सकलकलेन व्याप्यवधारणात्। संचहेतुः क्षित्यादौ पक्षसमे अंकुरे प
 क्षे च वर्तमानः सममेवोभयत्र साध्यसाधयति निश्चितव्याप्तेर्हेतोः संदिग्धसाध्यवति वर्तमानस्य साध्यसाधकत्वनियमात्।
 सकलकलं चेदं विवक्षितं। अदृष्टादौ रकोपादानगोचरापरोक्षज्ञानविकीर्णकृतिमज्जन्यत्वमिति। अदृष्टधर्माधर्मोद्धारव्या
 पारेण विद्यते यासां ता अदृष्टादौ रकास्ताश्च ता उपादानगोचरा परोक्षज्ञानविकीर्णकृतयश्च तद्वत्। अन्यत्वं सकलकलमि
 त्यर्थः॥ तथा च नास्मदादिना सिद्धसाधनं॥ संसारार्णवस्य दुःखसमुद्रस्य सेतुः पारप्रापकः यथा सेतुः पारारवर्त्ती पारप्रा
 पयति। तथा यमीश्वरोऽपि संसारपारकस्य मोक्षस्य प्रापक इत्यर्थः॥ एवं नो वाक्कायकर्मभिः क्रियमाणं विविधं प्रकीर्णं भाव
 लक्षणं भंगकाचरणं शिष्यशिक्षार्थं ग्रंथनिबन्धनं भंगकाचरणव्याजेन चार्थात् विषयप्रयोजनसंबंधाधिकारिणः समस्त
 विषयः। ज्ञातार्थज्ञातसंबंधं श्रोतुं श्रोता प्रवर्तते॥ शास्त्रादौ तेन वक्तव्यः संबंधः संप्रयोजन इति न्यायेन श्रोतृणां मुखप्रव
 तये ग्रंथादावनुबन्धवत्तुल्यं यथावच्छेदवाच्यत्वात् उच्यते तत्। काणादशास्त्रस्येदं प्रकरणं अतस्तत्तदुपादानं न तदुच्ये
 नैव अस्यापि तद्वत्। तत्र च परमेश्वरो महाविषयः मोक्षश्च महता योजनं। पदार्थाभावात्। अन्यव्याप्यनुमाने
 प्रयोजनं। विषयशास्त्रयोः प्रतिपाद्यप्रतिपादकवाचः संबंधः। शास्त्रप्रयोजनयोः विषययोरभावयोः सहचारः। त
 योजनयोः साध्यसाधनभावः संबंधः। प्रयोजनकामाधिकारी। नन्वेवं शास्त्रप्रकरणं